

Πολιτική συμβουλευτική λογοτεχνία και «αντιπροσώπευση» των υποτελών

Βασίλειος Σύρος, *Μεσαιωνική ισλαμική πολιτική σκέψη και σύγχρονη ηγεσία*,

εκδ. Παπαζήση 2020, 135 σελίδες.

Στο βιβλίο αυτό ο Βασίλειος Σύρος επιχειρεί μια συγκριτική μελέτη κειμένων συμβουλευτικής λογοτεχνίας, αφενός από το μεσαιωνικό Ισλάμ και αφετέρου από τη Δύση της πρώιμης νεωτερικότητας. Επιχειρεί δηλαδή μια αντιπαραβολή και σύγκριση των πολιτικών ιδεών και των μοντέλων σκέψης που εντοπίζονται στα κείμενα αυτά, αναζητώντας συγκλίσεις (και αποκλίσεις) ανάμεσα στους υπό συζήτηση μουσουλμάνους και δυτικούς στοχαστές.

Η συμβουλευτική λογοτεχνία συνίσταται σε κείμενα που απευθύνονται προς ηγεμόνες με στόχο να επισημάνουν και να συστηματοποιήσουν τις αρχές και τους κανόνες του *ορθού άρχειν*, που θα καταστήσουν την εξουσία σταθερή απέναντι σε απειλές τόσο εσωτερικές (προερχόμενες από τους υπηκόους) όσο και εξωτερικές.

Εξετάζονται συγγραφείς όπως ο Άραβας ιστορικός Ibn al-Ṭīqṭaqā (1262–1310), ο οποίος συνέγραψε το 1302 την πραγματεία *Περί των συστημάτων διακυβέρνησης και των μουσουλμανικών δυναστειών* και ο θεωρητικός της μεσαιωνικής Ινδίας, Ṣiyā' al-Dīn Baranī (περ. 1285-1357), ο οποίος συνέγραψε τους *Κανόνες της [παγκόσμιας] εξουσίας*. Από την άλλη μεριά πρόκειται για τον Φλωρεντίνο πολιτικό στοχαστή Niccolò Machiavelli (1469-1527) και τον επίσης Φλωρεντίνο (γεννημένο στο Arezzo) ουμανιστή και ιστορικό Leonardo Bruni (1370-1444).

Το μεθοδολογικό πρόβλημα που τίθεται αναφορικά με τις συγκριτικές μελέτες κειμένων από διαφορετικές εποχές και διαφορετικά κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα είναι το κατά πόσον νομιμοποιείται μια τέτοια σύγκριση, εφόσον, όπως σημειώνει και στον Πρόλογο του βιβλίου ο καθηγητής Cary J. Nederman, «η κατανόηση της ίδιας της φύσης της “πολιτικής” σφαίρας μπορεί να αποκλίνει από τον έναν πολιτισμό στον άλλον» (σ. 14).

Ο Σύρος δείχνει με πειστικό τρόπο ότι μια τέτοια συγκριτική μελέτη είναι ταυτόχρονα εφικτή και αναγκαία, λόγω ακριβώς του κοινού δομικού στοιχείου της κάθε κρατικής εξουσίας στις διαφορετικές κοινωνίες και εποχές: να επιβάλλει και ταυτόχρονα

να αποκρύβει την κυριαρχία μιας άρχουσας τάξης επί της πλειοψηφίας των υποτελών τάξεων και πληθυσμών.

Αυτό σημαίνει ότι το κράτος (που προσωποποιείται από τον ηγεμόνα ή πολιτικό ηγέτη) δεν μπορεί να βασίζεται μόνο, αλλά ούτε κυρίως, στη «σκληρή ισχύ» (δηλαδή στους μηχανισμούς καταστολής), αλλά πρέπει ταυτόχρονα να αναπτύσσει μηχανισμούς και πρακτικές «ήπιας ισχύος»: μηχανισμούς και πρακτικές που καλλιεργούν την επίφαση ότι ο πληθυσμός που υφίσταται την κυριαρχία (και την οικονομική εκμετάλλευση) «αντιπροσωπεύεται» από το κράτος και ως ένα βαθμό ταυτίζεται με το πρότυπο του ηγεμόνα. «Η ήπια ισχύς προϋποθέτει τη δυνατότητα να διαμορφώνεις τη συμπεριφορά, τη στάση και τις προτιμήσεις των άλλων, παροτρύνοντάς τους να αγωνίζονται για τα ίδια πράγματα με τον ηγέτη, ο οποίος άρχει δια του παραδείγματος [...] αποβλέπει να διαμορφώσει τις επιθυμίες των άλλων και να τους εμπνεύσει» (σ. 29, 30).

Για να καταστεί δυνατή αυτή η επίφαση ταύτισης-αντιπροσώπευσης των υποτελών από τον ηγεμόνα, αυτός πρέπει να διοικεί ταυτόχρονα με τη βία και την πανουργία, δηλαδή να διαθέτει συγχρόνως τις ιδιότητες του λιονταριού και της αλεπούς, όπως γράφει ο Maciavelli. Και ο Ibn al-Ṭīqṭaqā υποστηρίζει ότι «ένα βασίλειο φυλάσσεται από το σπαθί αλλά διοικείται από την πένα. [...] Ενίοτε, η πένα είναι ανώτερη από το σπαθί» (σ. 45). «Ο Ibn al-Ṭīqṭaqā συμβουλεύει επίσης τον ηγεμόνα [...] να λειτουργεί όπως η γη ως προς την απόκρυψη μυστικών και την άσκηση της υπομονής, όπως η φωτιά όταν έχει να αντιμετωπίσει κακοποιά στοιχεία, όπως το νερό όταν οφείλει να είναι ευγενικός [...], να έχει καλύτερη ακοή από το άλογο, καλύτερη όραση από τον αετό, καλύτερη αίσθηση προσανατολισμού από την άμμο, να είναι πιο επιφυλακτικός από το κοράκι, πιο θαρραλέος από το λιοντάρι και δυνατότερος και ταχύτερος από τον λύγκα» (σ. 46).

Το βιβλίο του Βασίλη Σύρου είναι και για τούτο ιδιαίτερα σημαντικό: μας κάνει γνωστή την παραμελημένη, αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, πρώιμη μουσουλμανική πολιτική σκέψη.

Γιάννης Μηλιός